

da koje su pokadkad tek tankom niti međusobno povezane, pa se čini da je iz nekoliko posebnih priča napravljen lijepi i uspješni mozaik. U pripovijeci br. 12, koja ilustrira najčešći način građenja fabule, kad hadžijina kći pošlje mnogo peripełija postaje caricom, očekujemo kraj priče, no tada slijedi caričina posjeta ocu i bratu i epizoda s muhur-sahibijom, koji je želi obljuditi. Budući da ona ne pristaje, ubija joj svake noći jedno dijete. Ta epizoda, koja je interpolirana u glavnu radnju, trostruko je raščlanjena: muhur-sahibija ubija djecu u tri noći, čak se i dijalog između njega i carice svaki puta točno ponavlja. Međutim, u dramatičnom trenutku, kada očekujemo da će i carica biti zaklana, ona bježi u šumu i tada slijedi nova epizoda, odnosno caričin novi doživljaj. Kazivač neobično pažljivo slijedi svaku epizodu i dovodi je do kraja: tako prati muhur-sahibiju, govori o njegovu povratku caru sve do momenta kad obojica odlaze »prohodat po svijetu«. U svome kazivanju pripovjedač se zatim vraća carici, i ta nova epizoda počinje retoričkim pitanjem: »Eh, a što uradi kad je u šumu pobjegla?« Rješenje slijedi naglo, i svatko biva pravedno kažnjen ili nagrađen. Uopće, u gotovo svim pripovijetkama rasplet je ili u snu ili neko u društvu u kojemu se nalaze protagonisti svih događaja priča pripovijetku koja je u stvari kratka rekapitulacija svih prethodnih epizoda, te se o svim sudbinama odlučuje trenutno.

Kako pripovijetke, bez obzira na razne tradicije, istovremeno kazuju i o onome koji ih kazuje, pokazat ćemo jednim primjerom. Ahmet Mešalić kazivao je nekoliko priča i autoru je rekao »da je sve to čuo u Beču, u vojnom logoru, gdje je najviše bio na straži, pa bi u vremenu odmora i pripreme za stražu slušao pripovjedače, kojima se nije sjećao ni imena ni mjesta odakle su bili«. Veliki dio riječi koje kazivač upotrebljava pripada vojničkom žargonu njemačkog jezika, ili su to germanizmi koje kazivač, najvjerojatnije zbog nepoznavanja jezika, još više iskrivljuje i pokušava prilagoditi svome govoru, uklopiti u svoju rečenicu. Paralelno i jednakovrijedno pojavljuju se anje karte, šnajder, lamba, lišjer, kifla, ali i kandžija i terzija; u gostionicu dolaze »dva vojnika na

vrata bajneteauf«; kao u svakoj priči kralj vojniku koji je istjerao vrage iz dvora poklanja dvore i kćer, ali ga ujedno »postavi deneralom«; ili — da ilustriramo isprepletenost različitih tradicija: vojnik će s vragom kartati anje, ali će zatim svirati u čemane.

Samo kazivanje time nesumnjivo dobiva na autentičnosti, osobnosti, životnosti; upravo takvi i slični detalji čine da se bezbrojne varijante jednog motiva međusobno razlikuju i da svaku možemo doživjeti kao neponovljivo djelo.

Rječnik turcizama i provincijalizama što ga je sastavio Alija Nametak olakšava čitanje, a Maja Bošković-Stulli je tekstove, upravo zbog višestranih utjecaja koji se u njima zapažaju, razvrstala i po međunarodnom Aarne-Thompsonovu sistemu i po katalogu turskih pripovijedaka Eberharda i Boratava.

Ljiljana MARKS

ZMAGA KUMER, PESEM SLOVENSKE DEZELE, Založba Obzorja Maribor '75, Ljubljana 1976, 684 str. + 25 tabla + 1 karta + 2 gramofonske ploče

Slovenska ljudska pesem je v zavesti mnogih zasidrana v dveh ekstremih. Nekateri (teh je največ) jo poznajo kot lahkonto štirivrstično alpsko poskočnico ali pa tudi kot večkitično pesem brez pretresljive epske zgodbe, z melodijo, prevzeto iz germanskega okolja. V drugo skrajnost so šli ljudje, predvsem pesniki, narodni buditelji in za njimi še nekateri literarni zgodovinarji (če se ne nahajajo v prvi skupini) ki so v romantični zagnanosti hoteli utemeljevati narod skozi »veliki tekst« ljudske pesmi, ki naj dokaže ustvarjalno sposobnost Slovencev. Narodnostno-prebuditeljski vidik, ki je razumljiv za romantiko je bil močan še dolgo v naš čas, saj je večina raziskovalcev in poznavalcev ljudske pesmi objavljala in iskala samo »velike tekste« med pripovednimi pesmimi. Sledovi takih naziranj so očitni še danes in najbrž nekaj časa še bodo, dokler ne

dobimo celotne znanstvene izdaje ljudskih pesmi z melodijami vrcd, izdaje, katere prvo knjigo smo imeli čast že spoznati (Slovenske ljudske pesmi I, Slovenska matica, Ljubljana 1970.)

Antologija ljudske poezije in melodij Zmage Kumrove **Pesem Slovenske dežele** s 537 primeri je skromen prerez ljudske besedne in glasbene ustvarjalnosti, a je trenutno edina poljudno-znanstvena izdaja, ki zapolnjuje hudo vrzel na tem področju. Z izbranimi primeri in spremno besedo pojasnjuje slovensko pesem tako kot je, kaže na njene pretresljive vsebinske in izrazne razsežnosti, na njeno muzikalno razgibanost, hkrati pa vključuje tudi tiste »majhne«, »nepomembne« stvaritve, ki z umetniškega stališča res niso biseri, so pa pomemben člen pri spoznavanju vloge ljudske pesmi v človeškem življenju. Prav funkcija pesmi in njena živost danes sta avtorico privedli do tega, da tekstov ni razdelila po metričnih ali glasbenih obrazcih, kot sama pravi v uvodu, ampak jim je dala za okvir čas od pomladi do konca zime in nanizala vanj 18 ciklov pesmi glede na pomembnejše življenjske dogodke (rojstvo, svatba, vojaščina, smrt). Tako je poudarila, da ljudska pesem ni muzejski predmet, ampak živ organizem, ki se razvija in odмира. Pri sestavljanju zbirke je Z. Kumrova upoštevala tudi druge, a nič manj pomembne vidike: v zbirko je zajela celotno slovensko etnično ozemlje, predstavila glasbene značilnosti slovenske ljudske pesmi (od preprostega starinskega enoglasja do značilnega slovenskega večglasja), upoštevati je morala seveda tudi primerno zastopanost posameznih pokrajin in vsebinskih zvrsti. Zahtev pri sestavi take antologije je bilo veliko, in avtorica jih je posrečeno rešila. Seveda bo marsikdo pogršal to ali ono pesem, drugemu spet ne bo všeč pesem v zbirki, kar je pri takem izboru skoraj obvezno. Antologija je vedno nekaj subjektivnega, odvisna je od znanstvene pa tudi čustvene naravnosti avtorja. Začo je izbor sam le redkokdaj nepolpon, vselej pa zanimiv in zgovoren.

Pesem slovenske dežele je po avtoričinih načelih zamišljena kot poljudna zbirka, s katero se hoče avtorica vsaj malo oddolžiti številnim pevkam in pevcem, »varuh (om) našega izročila«. Kljub poljudni širini je knjiga zasno-

vana znanstveno in tako namenjena tudi znanstvenikom folkloristom, etnologom, slavistom in sociologom. Uvod in študija imata angleški povzetek, pesmi pa angleške izvlečke; s tem bo knjiga dobrodošla tudi našim ameriškim izseljencem in tujim znanstvenikom. Kot vsaka znanstvena knjiga je opremljena z vsemi potrebnimi kazali pesmi, začetnih verzov, krajev, vsebinskih vrst, metričnih in kitičnih oblik, s seznamom pevcev in pevk ter s slovarčkom narečnih izrazov in izposojenk.

Teksti z notami, opremljeni z vsem znanstvenim aparatom, so že sami po sebi dovolj zgovorni. Zato ni potrebno še posebej razpravljati o njih. Vseeno pa moramo omeniti vrednost in pomen izbranih pesmi, ki se jih danes morda še ne zavedamo. Izbor pesmi z dokumentarnimi terenskimi posnetki na dveh priloženih ploščah daje pravo sliko slovenske ljudske pesmi, ki smo jo dolgo srečavali le kot literarne tekste ali pa kot ansamblske in zborovske priredbe z dvomljivo kvaliteto. Tu pa se srečamo s pesmijo kakršna je, v vsej svoji umetniški dognanosti pa tudi pomanjkljivosti. Kot dodatna in nepogrešljiva informacija k zbranemu gradivu pa služi 108 strani obsegajoča uvodna študija, ki ima namen seznaniti bralca z vlogo ljudske pesmi v človekovem življenju, o njeni besedni in glasbeni podobi pa še o pevcih samih in tudi o raziskovanju naše pesmi. Na kratko si velja ogledati to študijo.

Včasih se zdi (če ne bi bilo svežih živih zapisov) da so pesmi vzete nekje iz starejše literature. V 1. delu študije z naslovom **Ljudska pesem — spremeljevalka vsakdanjih in prazničnih dni**, je govora le o praznikih, ki so bili, ne pa tudi o praznovanjih, ki so še, saj pesem še danes spremlja praznovanje. Dejstvo, da se je kakšno praznovanje ali navada izgubilo ali spremenilo svojo obliko je avtorico v precejšnji meri prisililo h »kombiniranju« še dejansko živih pesmi z že mrtvimi običaji in navadami. Seveda je bilo potrebno, da ob pesmih, ki jih je sprejela v zbirko spregovori tudi o običajih, ki jih je ta pesem spremljala, toda nujno bi bilo zapisati še besedo, dve o funkciji teh pesmi danes, ko je prvotni vzrok za nastanek in pečje določene posmi odpadel ali pa se je spremenil.

Odsev življenjske resničnosti v pesmih in Ljudska pesem — ogledalo mišljenja in čustvovanja sta naslova drugega in tretjega poglavja uvodne študije. V njih avtorica pokaže, kako so morebitni resnični dogodki iz življenja našli mesto v pesmi in kakšni dogodki so bili najbolj odmevni, hkrati pa preko pesmi opozori na nosilca izročila, na njegov odnos do dogajanja okrog sebe. Ljudska pesem je bila velikokrat edino sporočilo kakšnega pomembnega dogodka.

Kako pomemben je način izražanja v slovenski ljudski pesmi izvedemo iz poglavja z istim naslovom. Tu ne gre spregledati pomembnih dejstev, ki jih je zapisala avtorica, a se bojim, da bodo še premalo opažena. Zlasti izobraženci mislijo, da se lahko približajš preprostemu človeku le tako, da čim bolj preprosto (beri: olročje) z njim govoriš in delaš. To se vidi tudi v pesmih, ki so bile zložene za te »preproste« ljudi, a so kljub resnični preprostosti, bolj rečeno — revščini, ostale na robu, ljudje so jih le redko sprejeli za svoje, čeprav jih mora folkloristika kljub temu vsaj registrirati, če že ne proučevati. Ugotovitve Zmaje Kumrove, ki opozarja, da ni preprostost tista značilnost, ki dela neko pesem ljudsko, ampak »da je način izražanja (podčrtal M. T.) bolj pomemben« (str. 70), se mnogi šolniki, organisti idr. niso zavedali. Zmota o »sveti preproščini« obstaja še danes tako pri pisnih tekstov za narodno-zabavne ansamble, kakor tudi pri literarnih kritikih in zgodovinarjih, ki zaradi tega bolj »milo« sodijo o preprosti ljudski pesmi, ker so zanje prave ljudske pesmi in ponaredki »ena in ista kultura«. Ne zavedajo se, da »isto, po čemer se pristna ljudska pesem loči od teh ponaredkov... je način izražanja« (str. 71).

Poglavje o načinu izražanja in o oblikovanju pesemskega besedila se zdi še z naslednjim poglavjem najbolj izdelan del te študije. Do sedaj znana literatura o strukturi pesemskega besedila, predvsem pa terensko delo in množica nabranega gradiva je bila podlaga za konkretno, zanimivo, predvsem pa nove izsledke. Dolgoletno raziskovanje posnetega gradiva je avtorici kot slavistki in muzikologinji dalo »duška« za nekatere pogumne in nove trditve, s katerimi je o ljudskem

verzu spregovorila drugače. Novi pogledi pa so nujno zadeli v starejše avtoritete na tem področju (Grafenauer i dr.), ki jih je zaradi svojega znanstvenega prepričanja vsaj delno odklonila, sicer lepo, toda dovolj odločno in prepričljivo, da je čutili ljudsko pesem ne samo kot literarni tekst in literarni teoriji podvrženo umetnino, ampak da ima ta pesem svojo glasbeno podobo, ki je marsikdaj razrešila uganke verzne in ritmične podobe slovenske ljudske pesmi. Grafenauerjeva sicer zanimiva hipoteza o pripovedni dolgi vrstici (ki jo je ovrgel že Vodušek) in literarna teorija o slovenskem ljudskem verzu, se pri Kumrovi razpletata v nespekulativno, konkretno razlago.

Kot že mnogokrat v svojih delih je tudi tu zavrnila očitek, da naša ljudska pesem ne pozna »kaj dosti več kot štirivrstično obliko kitice« (str. 86), ali pa da nekaterih pesmi sploh nimamo. S citiranjem in analiziranjem dokumentarnega gradiva uspešno spodbija vse očitke, še več, navaja celo primere, »ki jim glede na oblikovno zgradbo ne najdemo vzorca nikjer v umetni poeziji in so posebnost ljudskega izročila« (str. 92). Učinkovito reši tudi probleme »našega« in »tujega« v slovenski ljudski pesmi. Avtoričino znanje, ogromen pregled nad evropsko ljudsko pesmijo in njena usmerjenost v komparativno metodo, ji v takem primeru dajejo dovolj manevrskega prostora, čeprav komparativna metoda, h kateri se avtorica zelo rada zateka, danes v znanosti ni najbolj v časti, pa je v taki izdaji skoraj nepogrešljiva.

Kot povsod doslej skuša tudi v šestem poglavju z naslovom **Glasbena podoba pesmi** razbijati predsodke proti ljudski pesmi in pokaže vso raznolikost v glasbenem pogledu, od pesmi z obsegom velike terce preko enoglasnih, dvoglasnih, do značilnega slovenskega večglasja. Omenja tonski način in opozori na nekatere posebnosti ritma, ki ga ne poznajo niti naši sosedje, zato Kumrova po Vodušku sklepa tudi o keltskem izročilu v naši glasbi. Pri večglasju se previdno loti Marolta, saj gradivo samo nudi drugačne zaključke kot pri Maroltu, ki jih je včasih kabinetsko skoval.

Posebno zanimiva je v tem delu ugotovitev, da ljudski pevci »ne poznajo dinamike in agogike« (str. 104) in če

kje je, je to znamenje, da so se pevci zglcdovali po zborih. Najbrž je prav zaradi pomanjkanja »občutka« za dinamiko in agogiko ljudsko petje še danes označeno kot primitivna predstopnja k »višjim« oblikam pevske kulture.

Avtorica se pomudi še pri zbiranju pesmi in pri raziskovalcih. Poda pregled zapisovalcev in zbiranja od 14. stol. do zbiralcev v današnjem času. Tudi to poglavje ni zgolj deskriptivno, saj kritično ocenjuje zbiranje in znanstveni pristop k pesmim. Nekaj besed je posvečenih večjim razpravam o ljudski pesmi. (Grafenauer, Marolt, Vurnik, Beranič, Vodušek, Hrovatin itd.)

Zadnji del svoje študije posveča avtorica ljudskim pevcem in njihovem pomenu za pesemsko izročilo in trdi, da ni naključje, če so se nekatere naše pesmi ohranile stoletja dolgo, ampak je to »tudi posledica zavestnih prizadevanj« (str. 124). Takega zavestnega prizadevanja za ohranitev izročila pa avtorica pogrša v današnjem času, vendar ostane le na pol poti, ker (kakor že v prvem poglavju) ne spregovori o dejanskem stanju ljudske pesmi danes. Govori le o tem, da se je marsikaj spremeniło in izgubilo, kar je naravna pot razvoja, in razmišlja, kako bi se dalo ohraniti tisto, kar se ohraniti da. To pa je že pot konzervacije, ki je sicer hvalevredna in nujna, toda nujno bi bilo zapisati tudi besedo, dve o življenju, vlogi ljudske pesmi danes in o njenih nosilcih, o morebitnih novih ljudskih pesnikih in novi ljudski pesmi. Čeprav je Kumrova že z zbirko dokazala, da ljudska pesem ni samo stvar preteklosti, pa nostalgični konec študije izzveni drugače. Veliko stvari se res izgublja, menjajo se tudi oblike, prilike in pesmi, toda ljudska pesem še naprej živi in tudi nastaja. To pa je v študiji premalo poudarjeno in prikazano, saj omenjena dejstva lahko le slutimo. Vzrok je najbrž v zasnovi antologije, ki drugače nikakor ni ultimativna in zaprta, ampak že s samimi primeri in obširno razlago daje možnost širšega pogovora o naši ljudski pesmi. Kljub temu, da skuša rešiti vsa odprta vprašanja, daje zanimive iztočnice k problemom, h katerim se bomo v folkloristiki gotovo še vračali.

Marko TERSEGLAV

JADWIGA JAGIELLO, POLSKA BAL-LADA LUDOWA, Polska Akademia Nauk, Instytut Badań Literackich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, 157 str.

U seriji »Poetika-Enciklopedijski nacrt« kao prvi svezak X. toma (Narodna književnost), I. dio (Književne vrste), pojavila se rasprava mlade poljske folkloristkinje Jadwige Jagietto o poljskoj narodnoj baladi. Cilj kakav je postavila pred sebe autorica bio je rekonstruiranje modela balade kao folklorističke vrste i karakteristika bitnih osobina te vrste. Rekonstrukcija modela je nastajala u toku analize i selekcije oko 600 tekstova. Karakteristika vrste, vršena tipološko-semiotičkom metodom, bila je svjesno ograničena samo na baladnu fabulu, bez opisa stilističke i rimičko-versifikatorske strane. Knjiga se sastoji od slijedećih poglavlja, u kojima Jadwiga Jagietto detaljno razmatra izdvojene aspekte baladnih fabula: Baladni model fabule; Sistem akcionih lica; Prostorni sistem baladnog svijeta; Dinamika baladnog svijeta; Vrijeme baladnog svijeta; Sadržaj baladnog svijeta. Posljednje poglavlje nosi naslov: Narodna balada u naučnim istraživanjima u prošlosti i danas.

Autorica vrši analizu fabula primjenjujući jedinstven morfološki princip — izdvaja epizode (»narrative units«) — i jedan semantički kriterij — Propovju »djelatnost lica«. Kao rezultat analiza raznih varijanti jednog te istog tipa balade (»baladnog niza«) dobiva model prvog stupnja, a preko takvih modela dolazi do modela drugog stupnja, karakterističnog za sve tipove balada, do modela vrste. U ovom drugom modelu Jadwiga Jagietto je izdvojila šest glavnih fabularnih jedinica — šest baladnih funkcija. To su 1. zabrana; 2. nagovaranje ka kršenju zabrane (k prijestupu); 3. prijestup; 4. informacija o prijestupu; 5. istraga krivice; 6. kazna. Za *conditio sine qua non* poljske balade Jadwiga Jagietto smatra prijestup i kaznu. Druge funkcije nisu neophodne, premda je uvijek sačuvan određeni, za baladu tipičan redoslijed funkcija. Dakle, prema autorici knjige, traženi model narodne balade ukazao je na ove bitne struk-